

Kulturdepartementet
ku.remissvar@regeringskansliet.se

Yttrande över betänkandet *Transpersoner i Sverige (SOU 2017:92)*

(Ku2017/02516/DISK)

Skolinspektionen har beretts möjlighet att yttra sig över betänkandet av utredningen om stärkt ställning och bättre levnadsvillkor för transpersoner, *Transpersoner i Sverige*. Nedan redovisas Skolinspektionens senaste erfarenheter samt ställningstagande.

Skolinspektionen ser allvarligt på kränkningar av och fördomar mot transpersoner och övriga HBTQ-personer, samhällsproblem som knyter an till upproppen om sexuella trakasserier i kölvattnet av #metoo. Skolan har här en viktig roll för att motverka kränkningar, trakasserier och diskriminering. Betänkandet visar att skolan dessvärre även är en plats där många unga transpersoner blir utsatta för kränkningar. Skolinspektionen arbetar för att klimatet i skolan ska vara gott och respektfullt och inte ett klimat som tvingar elever att skaffa sig en egen rustning mot trakasserier. Arbetet med att skapa trygghet och en god värdegrund i skolan är av största vikt och måste fortsätta.

En viktig del i detta sammanhang är skolans sex- och samlevnadsundervisning liksom skolans övergripande värdegrundsarbete. Sex och samlevnad är ett brett kunskapsområde som ska integreras i undervisningen i många olika ämnen. I sex- och samlevnadsundervisningen finns möjlighet för eleverna att, under lärarens ledning, diskutera och reflektera kring sådant som relationer, identitet, självkänsla, normer, jämställdhet och bemötande. Skolans undervisning kan inte förväntas lösa alla problem som rör sexualitet, relationer och jämställdhet, men en god sex- och samlevnadsundervisning som är kopplad till skolans värdegrundsarbete kan göra såväl individ som samhälle bättre rustade för beslut som främjar individers integritet, jämställdhet och mänskliga rättigheter.

Arbetet med att skapa trygghet och arbetsro i skolan kan komma alla elever till del. Skolinspektionens skolenkät visar att den stora majoriteten elever överlag känner sig trygga i skolan. Det får dock inte överskugga det faktum att många elever, däribland transsexuella, är rädda i skolan – en plats som de måste gå till.

Många elever saknar också tillit till att de vuxna i skolan finns där som stöd och reagerar vid kränkningar, och det gäller framförallt de äldre eleverna. Skolinspektionen har sett flera exempel, i samband med såväl tillsyn som kvalitetsgranskning, där elever kränker varandra både verbalt och fysiskt. Det sker företrädesvis under raster, men elever har också berättat om kränkningar under lektionerna. Myndigheten ser allvarligt på detta och vill betona att det förebyggande arbetet mot kränkningar måste vara ständigt pågående, både i form av övergripande värdegrundsarbete och genom att de vuxna har en aktuell bild av vad som händer i skolmiljön.

Granskning av sex- och samlevnadsundervisning

Skolinspektionen har nyligen genomfört en kvalitetsgranskning vid 28 skolor samt en enkätstudie omfattande 450 slumpvis utvalda skolor: [Sex- och samlevnadsundervisning](#). Som en del i granskningen fanns frågor som berör HBTQ-personer, dock inte strikt transpersoner. Granskningen visar att det finns stora brister i undervisningen om normer och HBTQ-frågor. På mer än hälften av de besökta skolorna begränsas undervisningen till lärandet om rådande sex- och samlevnadsnormer, till exempel vilka färger som anses vara kvinnliga respektive manliga. Det som ofta saknas är möjligheter för elever att reflektera kring hur normer påverkar och i många fall begränsar människors handlingsutrymme när det gäller sexualitet, identitet och relationer. Undervisningen behöver genomgående ha ett medvetet perspektiv där elever tillsammans med lärare synliggör och ifrågasätter olika sex- och samlevnadsnormer.

Nedan återges de resultat i kvalitetsgranskningen som direkt berör HBTQ-frågor.

HBTQ-frågor i undervisningen

Granskningen visar också att de flesta skolorna heller inte arbetar främjande och förebyggande med HBTQ-frågor, varken i undervisning eller på skolnivå. Bara en tredjedel av lärarna (36 %) anger i enkäten att de tar upp HBTQ-frågor i ämnesundervisningen. Andelen inom grupperna SO-lärare (43 %) och NO-lärare (50 %) är lite högre. På många besökta skolor läggs ansvaret för HBTQ-undervisning istället på externa föreläsare och ungdomsmottagningen.

Att skolan arbetar främjande och förebyggande med HBTQ-frågor är viktigt så att alla elever får kunskaper i detta område och att alla elever oavsett kön, könsidentitet, sexuell läggning etc. känner sig inkluderade på skolan. För att säkerställa detta behöver sex- och samlevnadsundervisning både ta upp frågor som rör HBTQ-personer och bedrivs med ett normmedvetet förhållningssätt där det inkluderande språket i undervisningssammanhanget är centralt för att in-

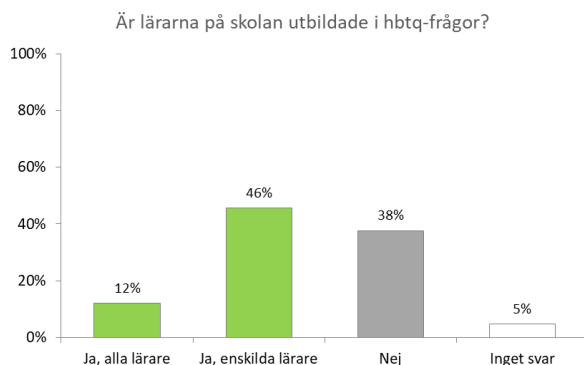
kluderingen sker. Utöver den ämnesintegrerade undervisningen om HBTQ-frågor finns exempel i intervjuerna där skolan har lyft HBTQ-perspektivet genom att uppmärksamma Pride-veckan, bjuda in föreläsare från RFSL, frångå binära svarsalternativ kring elevers kön i elevenkäter och diskutera införande av könsneutrala omklädningsrum. Flera av dessa exempel är dock punktinsatser för att inkludera elever som inte följer normen. Däremot visar granskningen att bara ett fåtal av de besökta skolorna arbetar med HBTQ-frågor på ett främjande och förebyggande sätt där undervisningen om sex och samlevnad, i synnerhet kring HBTQ-personer, används för att skapa ett klimat på skolan som inkluderar alla elever redan från början. I stället sätts arbetet kring HBTQ-frågor ofta igång först när frågan blir uppenbart aktuell, som när en elev kommer ut som HBTQ-person. En rektor på en gymnasieskola berättar exempelvis att skolan de senaste åren inte har arbetat med sex och samlevnad på ett medvetet sätt *"Senast var nog när vi hade en transelev på skolan."* Likaså menar en lärare på en gymnasiesärskola att man inte pratar mycket om normer och HBTQ på skolan just nu, *"men för ett par år sedan dagligen då vi hade en tjej som [bytte kön]."*

Det finns lärare som tycker att skolans arbete med HBTQ-området inte ska begränsas till lärarnas undervisning, utan att detta måste lyftas på skolnivå.

I många elevintervjuer beskriver eleverna klimatet på sin skola som öppet och menar att det skulle gå att bryta mot normen. Samtidigt är det inte ovanligt att elever säger *"Det [HBTQ] kan nog finnas, men det fanns inte i vår grupp"*. Detta kan tyckas paradoxalt och en del elever säger att deras beskrivningar är motsägelsefulla.

Behov av kompetensutveckling hos lärarna

På ett fåtal av de besökta skolorna har rektorn en grundläggande överblick av den kompetens som finns hos personalen och de har fått möjlighet till kompetensutveckling inom sex och samlevnad. Lärare i granskningen efterfrågar kompetensutveckling i det mesta, från normer och HBTQ-frågor, sex och samlevnad som eget kunskapsområde, sex och samlevnad för nyanlända elever, till metoder för att hantera kontroversiella klassrumsdiskussioner med anknytning till sex och samlevnad. Enkätstudien visar att på nära hälften av skolorna (46 %) finns det enskilda lärare som är utbildade i HBTQ-frågor. På knappt fyra av tio skolor saknas dock lärare som är utbildade i detta.

Elevhälsan har en viktig funktion

Skolinspektionen delar utredningens bild att elevhälsan kan spela en viktig roll både vad det gäller att stötta en enskild elev som vill vara öppen med sin könsidentitet. Likaså delar myndigheten bilden av att elevhälsan även kan spela en viktig roll vad det gäller att stödja annan skolpersonal i arbetet med att synliggöra HBTQ-frågor. Dessvärre identifierar Skolinspektionen ofta brister i just elevhälsans arbete. Skolinspektionen har tidigare uppmärksammat de stora utvecklingsbehov som finns när det gäller tillgång till elevhälsa och hur den används i skolorna. Det handlar ibland om att vissa kompetenser saknas och ofta om att elevhälsan endast används reaktivt och inte i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet. Vi har också pekat på bristande samverkan mellan elevhälsa och övrig personal. När elevhälsan inte fungerar som det är tänkt kan det innebära att enskilda elever får vänta på eller blir utan det stöd de behöver i sitt lärande. Det kan också innebära negativa konsekvenser för elevernas mående och trivsel i stort, då elevhälsans kompetenser inte tas tillvara för att främja en god skolmiljö för alla elever.

På nästan samtliga besökta skolor i kvalitetsgranskningen om sex- och samlevnadsundervisning deltar elevhälsans personal i någon form när det gäller arbetet med sex och samlevnad. Elevhälsans medverkan kan då gälla allt från elevhälsosamtal, kontakt till externa föreläsare, besök på ungdomsmottagningen, till själva undervisningen om sexualkunskap.

Om man bortser från elevhälsosamtalen är det bara 12 av 28 besökta skolor där lärare och elevhälsopersonalen mer konkret samverkar kring planering och genomförande av sex- och samlevnadsundervisningen. På dessa skolor finns det ett upparbetat samarbete mellan lärare och elevhälsan och goda förutsättningar för denna samverkan. Det kan handla om att det finns tid avsatt för samplane-

ring av undervisning eller där elevhälsans representanter ingår i lärarnas arbetslag. Det är också centralt att elevhälsans uppdrag för sex- och samlevnadsarbete är förankrat i personalgruppen.

På knappt hälften av skolorna används elevhälsan i lärarnas kompetensförsörjning när det gäller sex och samlevnad.

Arbetet med HBTQ-frågor hör till värdegrunden

Granskningen visar på vikten att koppla sex- och samlevnadsundervisning till skolornas arbete med värdegrunden. Det är i det sammanhanget viktigt att göra en koppling mellan transpersonernas utsatta situation och skolans övergripande värdegrundsarbete. Annars missar skolor att fånga åsikter som strider mot värdegrunden som, om de inte diskuteras, kan leda till kränkningar och diskriminering. De trakasserier och övergrepp i skolan som finns beskrivna i betänkandet och som elever beskriver i uppdrag som #tystiklassen och #räck-upphanden vittnar om detta. Skolan måste ta upp frågor kring grovt språkbruk, nedsättande ord, sexuella trakasserier, jämställdhet med mera för att elever ska kunna få kunskaper om normer och värden och utveckla ett förhållningssätt i enlighet med skolans värdegrund. Transpersoner, varken elever eller personal, ska behöva uppleva utsatthet i skolan så som det framställs i betänkandet.

14.2.1 Barn och unga transpersoners levnadsvillkor

Skolinspektionen avstyrker förslaget att myndigheten ska ges i uppdrag att utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium.

Skolinspektionen har i uppdrag att granska hur huvudmän och verksamheter verkar för att *alla* barn, elever och vuxenstudierande får tillgång till en likvärdig utbildning av god kvalitet i en trygg miljö. Detta innebär att huvuduppdraget är granskning på generell nivå. Beträffande förslaget att Skolinspektionen ska utreda transpersoners situation som elever i grund- och gymnasieskolan, vill Skolinspektionen framföra att en sådan granskning skulle vara förknippad med metodologiska utmaningar och svårigheter att på ett etiskt sätt spåra transelever för att granska deras skolsituation.

Skolinspektionen granskar elevers situation på olika sätt. Det ingår såväl i den regelbundna tillsynen som i tematiska granskningar. Den tillsyn som genomförs för att tillgodose transpersoners liksom andra elevers rättigheter är därför en integrerad del i myndighetens löpande verksamhet. I nuvarande lagstiftning finns dock en gräns för myndighetens granskning. Det är Skolinspektionen och Barn- och elevombudet som utreder anmälningar om kränkande behandling i skolan. Men om eleven blivit utsatt för någon form av diskriminering, utifrån diskrimineringsgrunderna, är det istället Diskrimineringsombudsmannen som

utreder. Det beror på en uppdelning mellan skollagen och diskrimineringslagen. Betänkandet *Bättre skydd mot diskriminering* (SOU 2016:8) har nyligen lämnat förslag på att Skolinspektionen ska utreda även diskrimineringsärenden. Remissvaren bereds just nu av regeringen.

Skolinspektionen avser även att genomföra en fördjupningsanalys av sex- och samlevnadsundervisning bl. a. med frågor rörande HBTQ-personer.

Utredarna Stefanie Luthman och Katarina Nyström har deltagit i ärendets slutliga handläggning.

Tommy Lagergren
Biträdande generaldirektör

Charlotte Wieslander
Föredragande utredare